

МОДЕЛЬ ТА ШКАЛА РОЗВИТКУ БАЗОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

Біла І.М.

*Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
bila-irina@hotmail.com*

Становлення здібностей, формування особистості починається з раннього дитинства. Відомі психологи та педагоги (Л.С.Виготський, В.А.Крутецький, В.Т.Кудрявцев, О.І.Кульчицька, М.М.Поддьяков, Б.М.Теплов та ін.) довели, що здібності яскраво проявляються у дитячому віці й поступово розвиваються у процесі спеціально організованого навчання.

Побудова моделі, схеми-проекту вивчення, розвитку здібностей та поінформованість дорослих, які виховують дітей, про специфіку та закономірності їх прояву, дозволить пришвидшити успіх зростання здібностей, становлення творчої, гармонійної особистості.

Теоретичним підґрунтям розробки моделі ми обрали ідеї вчених (П.Я.Гальперіна, Д.Б.Ельконіна, В.В.Давидова, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Б.М.Теплова та ін.) щодо динамічної сутності здібностей, детермінуючих факторів їх розвитку, зокрема, виховання і навчання та взаємодію з соціальним середовищем. Здібності людини, на їхню думку, то – внутрішні умови її розвитку, які формуються під впливом зовнішніх – у процесі взаємодії зі світом. У складі здібностей вчені підкреслюють важливість мотиваційного, ціннісного, когнітивного та операційного компоненту.

Відтак здібності розвиваються на базі інтегративних компонентів, якостей особистості, в умовах безпосередньої взаємодії індивіда з соціумом. Взаємозв'язок цих компонентів, зовнішніх та внутрішніх умов розвитку здібностей – відправний пункт та теоретична основа для розв'язання докорінних

дискусійних питань теорії здібностей, побудова моделі та розробки експериментального інструментарію їх аналізу.

Побудована нами модель розвитку здібностей (рис. 1) враховує інтегративну, багатомірну будову здібностей та закономірності їх онтогенезу, що проявляються у індивідуальних особливостях перебігу психічних процесів (уваги, сприймання, уяви, мислення, пам'яті) та особистісних утворень (спрямованості ставлення, емоційно-ціннісних, вольових елементів) в певних видах діяльності.

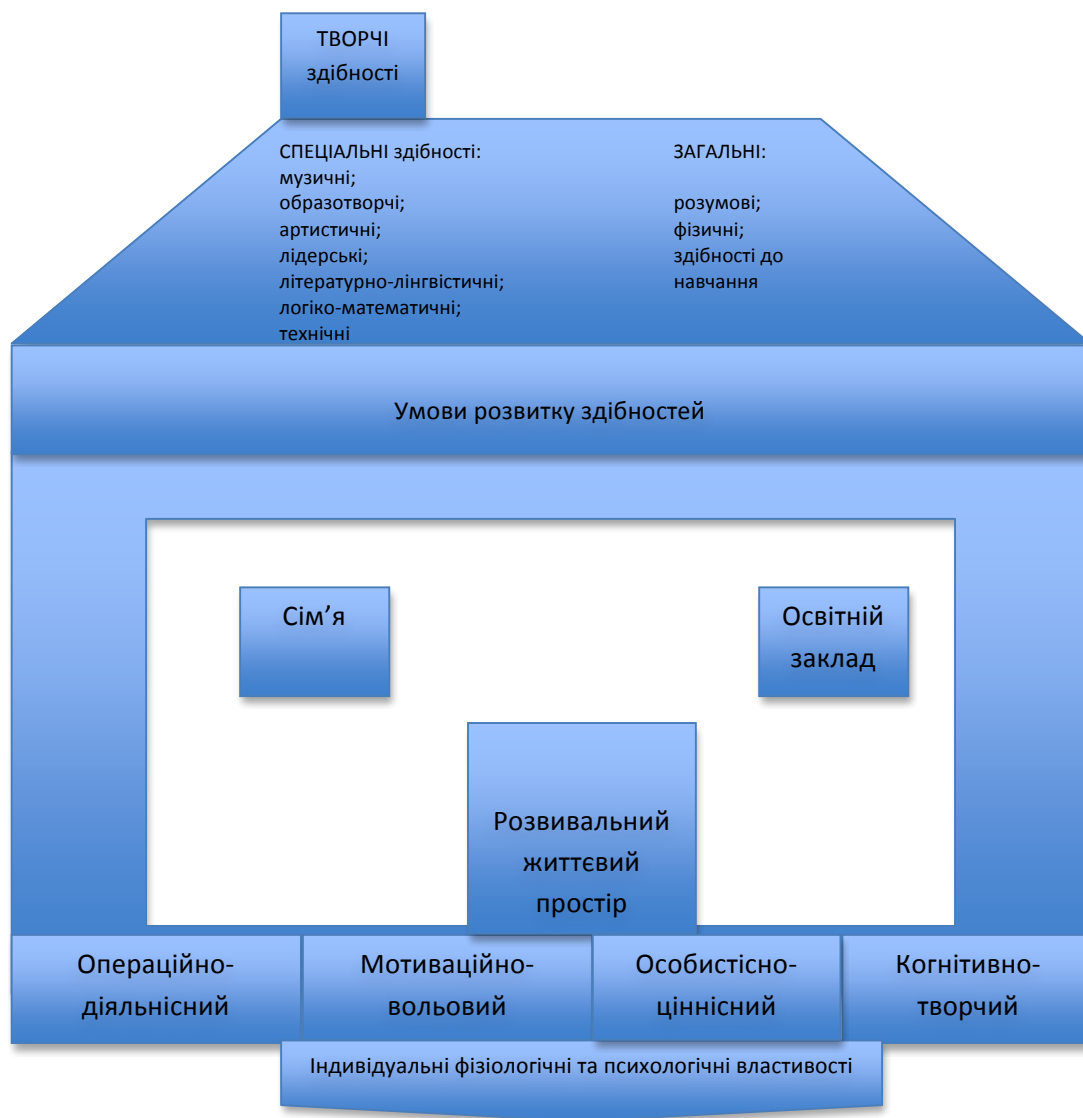

Рис 1. Структурна модель розвитку здібностей

Що стосується вирішального фактору – умов розвитку здібностей, зокрема умов, які стимулюють творчі здібності на початку онтогенезу – то це у першу чергу: забезпечення сприятливої атмосфери, позитивного психологічного клімату, можливостей для вправління та практики; естетичність розвивального середовища; збагачення оточуючого середовища різноманітними новими предметами та стимулами; залучення літератури та мистецтва, яке сприяє формуванню естетичних критеріїв обдарованої особистості; широке використання запитань дивергентного типу, заохочення висловлювання оригінальних ідей; відмова від висловлювання оцінок та критики на адресу дитини; особистий приклад творчої поведінки дорослого; взаємодія усіх учасників педагогічного процесу; педагогічна майстерність дорослого у виявленні та розвитку здібностей дитини.

Загалом розроблена нами структурна модель розвитку здібностей дітей модель демонструє динамічну, інтегративну природу здібностей (що включає мотиваційну, ціннісну, когнітивну та операційну компоненти), їх багатомірність та наголошує на значенні базису здібностей – фізіологічних і психічних властивостях. Лише за сприятливих умов, соціальної взаємодії у різних видах діяльності та наявності розвивального середовища здібності зможуть формуватися найбільш продуктивно і досягти апогею, стадії таланту. Модель розвитку здібностей, яка поєднує алгоритмічність та творчість, визначає критерії діагностики та орієнтири розвитку здібностей на наступних етапах онтогенезу.

Тому, взявши за основу описану модель, ми розробили діагностичну методику вивчення здібностей дітей, модифікували існуючу у експериментальній практиці шкалу рейтингу базових характеристик здібностей дітей.

Шкали базових характеристик ми склали таким чином, щоб дорослий, який виховує дитину, міг оцінити розроблені нами характеристики в пізнавальній, мотиваційно-вольовій, творчій, особистісно-ціннісній та операційній сфері в балах від 1 до 4. Кожен з пунктів шкали потрібно оцінювати безвідносно до інших

пунктів. Оцінка повинна відображати те, як часто дорослі спостерігають у дитини прояв кожної з характеристик. Оцінки за різними шкалами не сумуються.

Було розроблено й інструкцію, а саме: “Уважно прочитайте твердження та поставте X у відповідному місці відповідно наступним критеріям: 1 – якщо Ви майже ніколи не спостерігали цієї характеристики; 2 – якщо Ви спостерігаєте цю характеристику час від часу; 3 – якщо Ви спостерігаєте цю характеристику доволі часто; 4 – якщо Ви спостерігаєте цю характеристику майже весь час”.

Виокремлені, згідно моделі, шкали включали наступні характеристики:

Шкала I. Пізнавальні характеристики:

- володіє незвично великим для свого віку словниковим запасом, використовує терміни з розумінням, мова відрізняється виразністю, легкістю та складністю;

- володіє обширним запасом інформації з різноманітних тем (які виходять на межі звичайних інтересів дітей цього віку);

- швидко запам'ятовує та відтворює фактичну інформацію;

- легко засвоює причинно-наслідкові зв'язки; намагається зрозуміти “як” та “чому”; задає багато стимулюючих думку запитань (на відміну від запитань, спрямованих на отримання фактів); хоче знати, що лежить в основі явищ та дій людей;

- чутливий та кмітливий спостерігач; зазвичай “бачить більше” або ширше інтерпретує побачене, почуте, прочитане, те, що відбувається, у порівнянні з іншими.

Шкала II. Мотиваційно-вольові характеристики:

- демонструє захопленість та активність;

- проявляє організованість та старанність в процесі своєї улюбленої діяльності;

- впевнено відчуває себе у сфері своїх інтересів;

- доводить улюблену справу до кінця;

- проявляє лідерські здібності у сфері своєї компетентності. Із задоволенням ділиться з іншими тим, що знає та вміє.

Шкала III. Особистісно-ціннісні характеристики:

- свідомо обирає сферу діяльності, пізнання або особистісних стосунків;
- демонструє вибірково перевагу певним сторонам дійсності, певному змісту, способу виконання експериментальних завдань, своє ставлення до них;
- усвідомлює себе, свої якості, як оцінюють їх інші, свої оцінки інших, сторони дійсності та види діяльності, яким віддає перевагу;
- заглиблений у ситуацію, захоплений нею та спирається на свій попередній досвід;
- впевнено виражає свої думки, переконання, інтереси та реалізує їх на практиці.

Шкала IV. Творчі характеристики:

- висуває велику кількість ідей або розв'язків проблем і відповідей на запитання; пропонує незвичні, оригінальні, розумні відповіді;
- виявляє тонке почуття гумору і бачить гумор в таких ситуаціях, які не здаються смішними іншим;
- схильність до гри з ідеями; фантазує, уявляє: цікаво, що буде якщо...; зайнятий пристосуванням, удосконаленням і змінами предметів та систем;
- надзвичайно чутливий до внутрішніх імпульсів та більш відкритий до ірраціонального в собі;
- Чутливий до краси, звертає увагу на естетичну складову, цікавиться деталями. Не боїться бути не таким як усі.

Шкала V. Операційні характеристики:

- має досвід та знання в обраній сфері;
- швидше за інших виконує спеціальні завдання;
- діє впевнено та виважено;
- прагне до досконалості у сфері своїх інтересів;

- майстерно володіє практичними навичками улюбленої діяльності.

Після оцінки кожної з характеристик, варто підрахувати загальне число по кожній з колонок, помножити на відповідне число (бал) та додати отримані числа. Загальний показник демонструє рівень розвитку тієї чи іншої характеристики.

Розроблений інструментарій (модель та шкала рейтингу базових характеристик здібностей дитини) відповідає всім вимогам психологічної практики та створює можливості для ґрунтовного вивчення онтогенезу здібностей, починаючи з дитинства.

Література

1. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених : матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, 12 червня 2014 р. – С. 13-20.

2. Біла І.М. Структурна модель розвитку здібностей в онтогенезі / Біла І.М. // Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 листопада 2016 р., м. Київ) / за ред. О.І. Власової та ін. – К.: Вид-во «Віваріо», 2016. – С.12-14.